

Luovuuden lähteillä – yksilö ja yhteisö rikastavassa vuorovaikutuksessa

- Pekka Pihlanto

Tieteessä Tapahtuu No. 2, 28.3.2011

Luovuutta pidetään nykyisin hyvin keskeisenä tekijänä yhteiskuntien kehityksen kannalta. Sitä ei edellytetä pelkästään esimerkiksi yliopistoilta tai tutkimuslaitoksilta, jotka on perinteisesti mielletty luovuuden pesäpaikoiksi. Lisäksi kaikilla työpaikoilla ja kouluissa tulisi ymmärtää luovuuden suuri merkitys tulosten kannalta.

Eräs osoitus maamme hallituksen havahtumisesta valtakunnan menestyksen ongelmiin oli sen filosofi Pekka Himaselle osoittama toimeksianto pohtia Suomen 2010-luvun kehitysnäkymiä. Himanen julkaisi työnsä tuloksena teoksen ”Kukoistuksen käsikirjoitus”, jossa hän pohtii miten maamme saataisiin uuteen kukoistukseen (Himänen 2010). Tässä yhteydessä hän korostaa juuri luovuuden suurta merkitystä ja analysoi muun muassa niitä ilmiöitä, jotka luonnehtivat maailman kukoistavimpia luovuuden kulttuureja.

Himänen kysyy teoksessaan, miten Suomelle voitaisiin luoda edellytykset eri alojen luovuuden kukoistukselle ja kuvailee taustaksi kahta esimerkkiä hyvin menestyneistä luovista kulttuureista: USA:n Piilaaksoa ja antiikin Ateenaa Sokrateen ajoilta. Himasen teoria luovuuden keskusten synnystä sisältää kolme päätasoa, joiden on oltava kunnossa ja hedelmällisessä vuorovaikutuksessa keskenään: 1) Riittävä määrä luovia osajia, mikä edellyttää korkeatasoista koulutusjärjestelmää, 2) tuottaja-managerirakenteita, jotka auttavat muuntamaan ideoita käytännön menestykseksi (esimerkiksi rahoitus) ja 3) luovuuden kulttuuri, joka kannustaa ihmisiä toteuttamaan luovaa potentiaaliaan.

Käsittelen seuraavassa Himasen teoksen pohjalta luovuuden kulttuurien ominaispiirteitä ja hänen esittämiään muitakin ideoita korostaen yksilön roolia. Käytän apuna filosofi Lauri Rauhalan kehittelemää holistista ihmiskäsitystä (Rauhala 1986, 1995; ks. myös Pihlanto 2003 ja Koskinen & Pihlanto 2008). Holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen koostuu kolmesta olemassaolon muodosta: tajunnallisuudesta (”ajattelusta”), situationaalisuudesta eli tilannesidonnaisuudesta (suhteista todellisuuden ilmiöihin) ja kehollisuudesta. Kaikki nämä kolme ihmisen olemuspuolta kietoutuvat erottamattomalla tavalla toisiinsa, ja kaikilla niistä on oma roolinsa myös ihmisen luovuuden kehkeytymisessä.

Himasen ote on ihmiskeskeinen ja humanistinen. Juuri tästä syystä on luontevaa kytkeä holistinen ihmiskäsitys hänen ideoihinsa. Himasen teoksessa paljastuu kuva luovasta, motivoitavissa olevasta yksilöstä, jonka hahmottelussa hän käyttää hyväksi muun muassa hyvin tunnettua maslowilaista tarvehierarkiaa.

On merkille pantavaa, että luovien yksilöiden lisäksi tarvitaan Himasen esittämään tapaan myös sopivia rakenteita, organisaatioita ja kulttuuria – siis ihmistenvälisyyttä. Himanen korostaakin luovan toiminnan verkosto- ja ryhmäluonnetta: ideaalitapauksessa yksilön luovuus kohtaa hedelmällisellä tavalla ryhmän dynamiikan. Kysymyksessä on myös liiketaloustieteessä pitkään tunnettu ongelma: miten yhdistää yrityksen päätöksenteon tarkastelussa yksilön ja ryhmän taso

kumpaakaan unohtamatta. Usein tässä yhdistelyssä yksilö jää ryhmän varjoon. Juuri tähän ongelmaan ihmiskäsitys tarjoaa tehokkaan analyysi- ja havainnollistusmenetelmän.

Luovuuden edellytykset ja tajunnallisuus

Ihmiskäsityksen termein yksilön luovuuden tarkastelussa yksilön *tajunnallisuus* on keskeisessä asemassa. Niin ihmisen luova kuin hänen kaikki muukin henkinen toimintansa perustuu juuri tajunnallisuuteen – ajattelustahan siinä on paljolti kysymys.

Tajunnallisuudessaan ihminen kokee ja ymmärtää elämän ilmiöitä. Tämä tapahtuu *merkitysten* avulla, joita tajunnallisuus muodostaa keskeytymättä koko yksilön valveillaolon ajan. Kaikki tajunnallisuuden tuotokset – arkikielellä ajatukset – mukaan lukien luovat ideat, oivallukset ja elämykset, ovat ihmisen tajunnallisuuteen syntyviä merkitysrakenteita.

Fyysisesti tulkiten ihmisen *kehollisuus* – erityisesti aivot ja hermosto – toteuttaa tajunnallisten merkitysten synnyn. Vaikka tajunnallisuus kietoutuu näin erottamattomasti yhteen kehollisen aivotoiminnan kanssa, nämä kaksi ulottuvuutta on hyödyllistä pitää käsitteellisesti eri asioina, kuten ihmiskäsityksessä tehdään. Kehon prosessit ovat fyysisiä ja kemiallisia, kun taas tajunnallisuuden psyykkisiä ja henkisiä.

Kun tajunnallisuudessa syntyy jokin merkitys, jonka avulla yksilö ymmärtää kyseisen ilmiön, tämä merkitys ei muodostu ”tyhjästä”, vaan sen aihio on peräisin jostakin, yleensä ihmisen ympäristöstä – esimerkiksi näkö- tai kuulohavainto. Merkitys ja sen tarkoittama elämys eivät myöskään muodostu yksilön tekemästä havainnosta sellaisenaan, vaan tämä tapahtuu suhteessa hänen aikaisemmin kokemaansa eli hänen *maailmankuvaansa*. Maailmankuva on yksilön aikaisempien kokemusten ”säilytyspaikka”, jonne kaikki hänen kokemuksensa ovat varastoituneet merkitysten muodossa. Psykologi käyttäisi tästä nimeä muisti.

Yksilön tehdessä vaikkapa näköhavainnon, siitä syntyy hänen tajunnallisuudessaan merkityksen esiaste, joka vertautuu hänen maailmankuvassaan ennestään olevaan samaan tai samanlaista ilmiötä koskevaan merkitykseen. Vertailun tuloksena syntyy uusi merkitys, jonka avulla yksilö ymmärtää, mistä havainnossa on kysymys. Uusi merkitys kumuloituu maailmankuvaan entisten jatkoksi ja muuttaa tai vahvistaa siellä ennestään olevia havainnon kohdetta tarkoittavia merkitysrakenteita. Tähän tapaan toteutuu ihmisen henkinen elämä paitsi luovassa työssä, myös kaikissa arkipäiväisissäkin toimissa loputtomana merkitysten muodostumisen prosessina. Aivot ja muu kehollisuus tekevät tämän fyysisessä ulottuvuudessa operoiden mahdolliseksi.

Merkitykset ovat luonteeltaan mitä moninaisimpia, esimerkiksi tietoa, tunnetta, uskomuksia, luuloja, jne. Merkitykset voivat myös olla harhaisia ja vinoutuneita: ihminen saattaa luulla todeksi aivan perättömänkin asian. Merkitysten muodostuminen on jokaisella yksilöllä ainutlaatuinen. Samoin myös syntyvät merkitykset ja niiden koostuma, maailmankuva ovat yksilökohtaisia, subjektiivisia. Tunnettua on, että aivan samastakin ilmiöstä eri ihmiset voivat olla hyvinkin paljon eri mieltä. Tämä tulkintojen erilaisuus juuri ilmentää merkitysten muodostumisprosessin henkilökohtaisuutta.

Tajunnallisuuden toimintaperiaatteiden tunteminen tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää ja analysoida yksilötasolla muun muassa luovuuden ja idearikkauden tajunnallisia edellytyksiä. Luova yksilö ei kuitenkaan ole parhaimmillaan yksin. Himasen keskeinen havainto luovuuden keskusten – esimerkiksi Piilaakson ja antiikin Ateenan – olemuksesta on niiden maantieteellinen suppeus. Tämä piirre johtuu siitä, että luovuuden kulttuuri edellyttää kukoistaakseen ihmisten välisiä

kasvokontakteja. Vaikka kommunikaatiovälineet ovat antiikin ajoista valtavasti kehittyneet, ne eivät ole poistaneet tarvetta ihmisten kasvokkain tapahtuvaan kommunikointiin. Pienelle alueelle rajoittuneet Piilaakso ja Ateenan kulttuurialue tekivät mahdolliseksi ihmisten päivittäisen tapaamisen ja samalla ideoiden vaihdon.

Niinpä kokonaiskuvan muodostamiseksi tarvitsemme tajunnallisuuden ja kehollisuuden lisäksi vielä ihmisen kolmannen olemassaolon muodon, situationaalisuuden eli tilannesidonaisuuden, joka kytkee ihmisen tajunnallisena toimijana tilanteeseensa eli ympäristöönsä.

Yksilön tilanteen merkitys luovuudelle

Tilannesidonaisuus tarkoittaa kaikkien niiden *suhteiden kokonaisuutta*, joita ihmisellä on kehonsa ulkopuoliseen maailmaan eli hänen yksilölliseen situaatioonsa, elämäntilanteeseensa. Jokainen yksilö on suhteissa mitä moninaisimpiin kohteisiin, kuten esineisiin, asioihin ja ilmiöihin – esimerkiksi luontoon, muihin ihmisiin sekä ihmiskunnan tuottamiin konkreettisiin ja henkisiin luomuksiin. Ne kaikki voivat tarjota ainesosia yksilön elämäntilanteeseen, kunhan hänellä vain on niihin jokin suhde.

Näiden suhteiden summan eli tilannesidonaisuuden merkitys on siinä, että kaikki ne vaikuttavat yksilön tajunnallisuuteen ja kehollisuuteen hyvin merkittävästi – jopa siinä määrin, että jokaisen ihmisen voidaan sanoa olevan myös tilannesidonaisuutta, siinä kuin kehollisuutta ja tajunnallisuuttakin. Ihminen saa tajunnallisuuteensa lähes kaiken merkitysaineksen elämäntilanteestaan, ja hän suorastaan elää esimerkiksi sieltä saamastaan hapesta ja ravinnosta.

Juuri Himasen korostamat *kasvokontaktit* luovuuden kukoistuksen edellytyksenä osoittavat ihmisen tilannesidonaisuuden suuren merkityksen tässäkin. Kuuluvathan yksilön kontaktien kohteena olevat ihmiset ja kohtaamisen fyysiset tapahtumapaikat, samoin kuin kontakteissa saatava informaatiokin hänen tilannesidonaisuutensa, sillä hänellä on niihin tietty suhde. Himanen viittaa Randall Collinsin (1998, 2004) tiivistykseen siitä, miksi jossakin fyysisessä paikassa tapahtuva vuorovaikutus on niin perustavaa inhimilliselle toiminnalle: ”No one has ever been outside of a local situation”: kukaan ei ole koskaan ollut fyysisen tilanteen – eli henkilökohtaisen elämäntilanteensa – ulkopuolella.

Collinsin mukaan juuri kohtaamiset fyysisissä tilanteissa lataavat *emotionaalista energiaa*, jota ilman luovuus ei saavuta korkeinta tasoaan. Lisäksi juuri fyysisesti keskittyneessä tilassa syntyy riittävä kulttuurinen pääoma, jossa luovuus saa mielekkyytensä. Emotionaalisen energian voidaan tulkita tarkoittavan tunnepohjaisia merkityksiä, joita kohtaamisessa syntyy osapuolten tajunnallisuuksiin. Tunne merkitysten lisäksi syntyy myös tietoa eli tosiasioita sisältäviä merkityksiä. Kaikki ne varastoituvat osapuolten maailmankuviin – jalostuakseen siellä edelleen yksilön luovan työn tuloksiksi. Yksilön saavuttamat tulokset välittyvät edelleen muille vuorovaikutuksessa mukana oleville ja heijastuvat ehkä hieman muuttuneina takaisin, ja niin edelleen.

Näin toteutuu parhaassa tapauksessa yksilöiden välinen *rikastava vuorovaikutus*, jota Himanen korostaa eräänä luovuuden keskeisistä ehdoista. Kuten Collins (1998, 2004) on todennut, samalla syntyy myös kulttuurista pääomaa eli kaikille yhteisiä merkityksiä, jotka yhteisyydestään huolimatta varastoituvat kunkin osapuolen yksilöllisiin maailmankuviin. Himanen käyttääkin kulttuuripääomasta tässä yhteydessä osuvaa termiä ”kulttuurinen merkityskenttä”.

Näin siis keskenään vuorovaikutuksessa olevien luovaa työtä tekevien yksilöiden kaikki kolme olemassaolon muotoa ja niiden välinen yhteispeli vaikuttavat ratkaisevasti luovuuteen ja rikastavaan vuorovaikutukseen sekä samalla luovuuden keskustun syntymiseen. Näistä kolmesta korostuivat tajunnallisuuden ja tilannesidonnaisuuden roolit. Kehollisuuden merkitys on tietenkin siinä, että keho tekee mahdolliseksi ihmisen olemisen fyysisesti läsnä ja kommunikoinnin muiden ihmisten kanssa kaikille vuorovaikutuksen osapuolille osittain yhteisessä elämäntilanteessa.

Yhteisöissäkin luovuus yksilöllistä – mikä on myös ongelma

Yhteistyössä olevat luovat yksilöt keksivät erilaisia, aivan omintakeisiakin ratkaisuja, joita he jalostavat rikastavassa vuorovaikutuksessa muiden kanssa edelleen. Ratkaisut ovat omintakeisia siitä huolimatta, että yksilöllillä on yhteistyötilanteissaan useita samoja rakennetekijöitä, kuten kyseinen työympäristö, työtehtävä, käsillä oleva ongelma, työtoverit, esimiehet, yhteisön säännöt, kulttuuri, jne. Silti yksilöt päätyvät erilaisiin oivalluksiin, sillä jokaisen maailmankuva on kuitenkin kokonaisuutena yksilöllinen, ja samoin kunkin elämäntilanne rakentuu suurelta osin sellaisten tekijöiden yhdistelmästä, jollaista kenelläkään muulla ei ole. Jokaisella yksilöllä on erilaiset työkokemukset, perhesuhteet, harrastukset, ehkä kansallisuudetkin, jne., jotka kaikki voivat heijastua hänen toimintaansa ja johtopäätöksiinsä ryhmätyötilanteessakin. Kunkin yksilön oma elämäntilanne, esimerkiksi perheen sisäinen ongelma, heijastuu hänen kaikkeen muuhun elämäänsä – myös hänen luovaan työhönsä. Samalla tavalla yksilön siihenastisten kokemusten summa, maailmankuva, antaa hänelle täysin yksilöllisen tulkintapohjan. Lisäksi yksilöt ovat erilaisia myös kehollisuuksiensa – aistinelinten, aivojen, hermoston, jne. osalta.

Tämä kaikki johtaa siihen, että kun yksilö pyrkii ymmärtämään maailmaansa, hänen elämäntilanteestaan valikoituu aistinelinten välityksellä hänen havaintokenttäänsä aivan yksilöllisiä kohteita ja näiden yhdistelmiä. Ne peilautuvat yksilölliseen maailmankuvaan ja tuottavat siten juuri tälle yksilölle ominaisia merkityksiä eli ymmärrystä. Jos maailmankuvassa tai elämäntilanteessa esiintyy häiriöitä, ne heijastuvat yksilön luovuuteen ja vuorovaikutukseen.

Näistä yksilöllisistä piirteistä johtuen ihmisten havainnot ja oivallukset ovat *subjektiivisuuden* leimaamia. Näin on silloinkin kun yksilö pyrkii olemaan mahdollisimman objektiivinen. Hän ei voisi estää elämäntilanteensa osatekijöiden ja maailmankuvansa sisältämien merkitysrakenteiden yksilöllistä vaikutusta siihen, miten hän kokee maailman – niin myös luovan työnsä ja sen tapahtumamiljöön.

Yksilön subjektiivisuus saattaa saada jopa oikullisuuden leiman, ja muutoinkin se voi vaikeuttaa yksilön työskentelyä erityisesti ryhmissä, joissa erilaiset näkemykset törmäävät joskus myös kielteisellä tavalla toisiinsa. Yksilö ei siten yleensä ole ainutlaatuisuudessaan ideaalinen hahmo. Sen sijaan ihmiskäsityksen – ja arkikokemuksenkin – valossa ihmisessä on perussubjektiivisuuteensa liittyen myös raadollinen puolensa, joka vaikeuttaa hänen toimintaansa ihmisyhteisöissä. Ihmisiä voidaan motivoida ja ohjata, mutta yksilöstä ja tilanteesta riippuen vaihtelevalla menestyksellä.

Luovuuden keskustun toiminnassa – ja kaikessa ihmisten välisessä toiminnassa yleensäkin – on siis pyrittävä tasoittamaan ihmisten erilaisuuden ja subjektiivisuuden aiheuttamia kitkoja. Samalla on kuitenkin varottava tukahduttamasta yksilöllistä luovuutta. Näiden tajunnallisten, tilannesidonnaisten ja kehollistenkin ”kipupisteiden” tunnistaminen sekä korjaaminen helpottuvat, kun ihmisen luovan ja myös kaiken muun toiminnan perusmekanismi voidaan näin ymmärtää ja havainnollistaa holistisen ihmiskäsityksen avulla. Ihminen ei ole sen mukaan hahmoton musta laatikko, vaan kolmitahoinen kokonaisuus, joka on kuitenkin yksilönä ainutlaatuinen. Jokaista

ihmistä pidetään tässä arvokkaana yksilönä – mitä piirrettä Himanen erityisesti korostaa – eikä tasalaatuisen massan osana.

Luovien oppimis- ja työkulttuurien juurruttaminen vaikeaa

Myös Himasen hahmottamien luovuutta korostavien uuden oppimiskulttuurin ja uuden työkulttuurin juurruttaminen yhteiskuntaan voisi vastaavalla tavalla hyötyä holistisen ihmiskäsityksen tarjoamasta ihmistä koskevasta ymmärryksestä. Kummankin kulttuurin peruspilareiksi Himanen nostaa *luottamuksen, rikastavan yhteisön ja luovuuden*.

Luovuuden ja sille otollisen rikastavan yhteisön syntymisen yksilötason edellytyksiä käsittelin jo edellä. *Luottamus* on yksilön tunne joka kertoo hänelle, että hän voi luottaa niihin ihmisiin ja yhteisöihin, joiden kanssa hän on yhteistyössä. Tämä tunne syntyy yksilön elämäntilanteesta nousevista havainnoista, joita hän tulkitsee tilanteensa kokonaisuuden ja maailmankuvansa sisältämän aikaisemman ymmärryksen valossa edellä kuvattuun tapaan. Se ei synny kaikilla ongelmattomasti – vaikka luottamuksen yleiset edellytykset olisikin kyetty saamaan aikaan – vaan se tapahtuu jokaisella hänelle ominaisella yksilöllisellä ja enemmän tai vähemmän tuskallisellakin tavalla. Tämä on haaste niin opettajalle kuin esimiehellekin – mutta myös opetettavalle tai johdettavalle yksilölle itselleen. Sekä opettaja että esimies joutuvat ottamaan mahdollisuuksiensa mukaan huomioon yksilöiden ainutlaatuiset piirteet ja räätälöimään luottamuksen aikaansaamiseen tähtäävät toimenpiteensä niiden mukaan.

Himanen korostaa oppimisen tärkeänä edellytyksenä *luovaa intohimoa*, jota opettaja auttaa oppijaa löytämään itsestään. Se on ihmiskäsityksen kielellä ilmaisten eräs merkityskooste oppijan maailmankuvassa. Sen ja samoin luottamuksen syntymisen edellytykset ovat paljolti opettajan käsissä. Kuten Himanen korostaa, opettajan rooli on kuitenkin ikään kuin katalysaattorin – opettaja ei suinkaan ”kaada” oppia oppilaaseen, vaan pyrkiä herättämään tässä aktiivisen oppimisen halun.

Sama koskee työelämää, jossa esimiehen on saatava alaisensa syttymään luovaan intohimoon eli kokemaan tekemänsä asian itselleen kiinnostavaksi ja merkitykselliseksi sekä olemaan ylpeä siitä. Kun näin käy, alainen saa yhteyden omaan sisäiseen energialähteeseensä.

Luottamuksen ja luovan intohimon tarkoittamien tunteiden merkitysluonteen ja syntymekanismin ymmärtäminen saattaa edesauttaa opettajia ja esimiehiä näiden pyrkiessä saamaan niitä aikaan yksilöissä. Kuten edellä kävi ilmi, eräs ihmiskäsityksen ydinkäsitteistä on juuri tajunnallinen *merkitys*. Merkitysten keskeisyys on siinä, että niiden muodostumiseen nojaavat ihmisen koko älyllinen ja henkinen toiminta sekä samalla hänen kanssakäymisensä ihmisyhteisössä.

Himanen tarkastelee *merkitysten tuottamista ja merkityksellisen elämän* kokemuksia kukoistuksen käsikirjoituksen tavoitteina. Verrattuna siihen, mitä ihmiskäsitys tarkoittaa merkityksellä hänen tarkoittamansa merkitykset, joita pyritään yhteiskunnassa tuottamaan kansalaisille, näyttäisivät olevan luonteeltaan yleisiä ja samalla mahdollisimman monelle tarkoitettuja, yhteisiä. Ihmiskäsityksen valossa niiden tuottamisen lopullisena motiivina on luoda kunkin kansalaisen tajunnallisuuteen/maailmankuvaan vastaavia yksilöllisiä merkityksiä. Yksilölliset merkitykset ovat subjektiivisuuden värittämiä, ja ne voivat siten eri yksilöillä poiketa niistä, joita kansalaisia varten tuotetaan: viesti menee perille vaihtelevin tavoin.

Edellä tarkastellun perusteella on nimittäin selvää, että nämä yleiset merkitykset, joita tuodaan kansalaisten elämäntilanteisiin, eivät siirry näiden maailmankuviin ongelmattomasti ja samanlaisina jokaisella, vaan kaikki edellä kuvatut komplikaatiot voivat vaikuttaa siihen, miten yksilöt

ymmärtävät ja hyväksyvät ne – vai hyväksyvätkö lainkaan. Ongelma on sama kuin missä tahansa opetus- tai tiedonvälitystilanteessa. Problematisoimalla tämän asetelman edellä kuvattuun tapaan voidaan edesauttaa pyrkimyksiä saada ihmiset kokemaan elämäänsä merkitykselliseksi ja kokemaan luovaa intohimoa.

Päätäjät avainasemassa

Himasen ”käsikirjoituksen” toteutuksen kannalta ei riitä, että keskitytään siihen, miten tavalliset kansalaiset – opetettavat, johdettavat ja muut – omaksuvat hänen käsitteistönsä, esimerkiksi luottamuksen, luovan intohimon, rikastavan vuorovaikutuksen, arvokkaan elämän, jne. Lisäksi riittävän monen valtiiovallan ja erilaisten yksityisten organisaatioiden päättäjän on ensin omaksuttava nämä ideat luonnolliseksi osaksi omaa maailmankuvaansa, ennen kuin niiden voi odottaa leviävän laajemmalti yhteiskuntaan.

Myös päättäjien osalta tämä prosessi kohtaa kaikki edellä mainitut tajunnallisuuden, tilannesidonaisuuden ja kehollisuudenkin tuottamat ongelmat sekä torjuntaa aiheuttavat tekijät. Ihminen ei voi toimia jonkin ideologian tai tavoitteen hyväksi, ellei hän ole elämäntilanteestaan omaksunut sitä maailmankuvaansa. Hänen maailmankuvaansa on siten saatava juurtumaan pysyviä merkitysrakenteita näistä ilmiöistä, ja niiden on oltava nimenomaan myönteisiä näitä ilmiöitä kohtaan tyyliin: ”ihmisten arvokkuus on hyvä ja tavoiteltava asia”. On mahdollista, että Himasen teoksen lukeneen ihmisen maailmankuvaan jääkin merkityksiä, jotka kertovat esimerkiksi, että ”nämä ideat ovat haihattelua” tai että ”ne ovat mahdottomia toteuttaa”. Selvää on, että tällainen johtaja tai opettaja ei edesauta työssään näiden ideoiden toteutusta, vaan pyrkii mahdollisesti jopa sabotoimaan muidenkin yrityksiä toteuttaa niitä.

Pekka Himasen ideoiden läpimenon vaatiman ajanjakson pituutta on vaikea arvioida, sillä kuten todettu, ihmisluonto asettaa uuden omaksumiselle omat rajoituksensa ja esteensä. Himasen visio ja strategia ovat joka tapauksessa huomionarvoisia pitkän aikavälin tienviittoina – hieman samaan tapaan kuin hänen siteeraamansa Martin Luther Kingin kuolematon lause: ”I have a dream”. Sen tarkoittama unelma toteutui hitaasti ja vain vähä vähältä.

Kirjallisuutta

- Collins, R. (1998) *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Collins, R. (2004) *Intellectual Ritual Chains*. Princeton University Press: Princeton.
- Himanen, P. (2010) *Kukoistuksen käsikirjoitus*. WSOY: Jyväskylä.
- Koskinen, K.U. & Pihlanto, P. (2008) *Knowledge Management in Project-Based Companies: An Organic Perspective*. Palgrave Macmillan: Hampshire, UK.
- Pihlanto, P. (2003) The Role of the Individual Actor in Different Accounting Research Perspectives. The Holistic Individual Image as a Tool for Analysis. *Scandinavian Journal of Management*, Vol. 19, No: 2, 153-172.
- Rauhala, L. (1986) *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Kolmas painos. Gaudeamus: Helsinki.
- Rauhala, L. (1995) *Tajunnan itsepuolustus*. Yliopistopaino: Helsinki.

**Kirjoittaja on liiketaloustiede, laskentatoimen professori emeritus
Turun kauppakorkeakoulun Innovaatiot ja yrityskehitys -yksikössä.**